

תוכן:

1. [מערכ מחנות המעצר](#)
2. [מי היו המעפילים](#)
3. [חיי היום יום במחנות](#)
4. [שורות המגינים](#)
5. [שירותי הבריאות במחנות](#)
6. [התינוקות בקפריסין](#)
7. [ארגון הג'וינט](#)
8. [הקפריסאים שתמכו](#)

מערך מחנות המעצר

בשנים 1946 – 1949 פעלו על אדמת קפריסין, שהייתה תחת שלטון בריטי מאז שנת 1878, מחנות מעצר למעפילים שנתפסו בלב ים (סה"כ 39 ספינות מעפילים שגורשו לקפריסין, כולל שתי ספינות שיצאו מחופי אלז'יר) על ידי אוניות מלחמה בריטיות, כדי למנוע את הגעתם של הפליטים היהודיים לארץ ישראל.

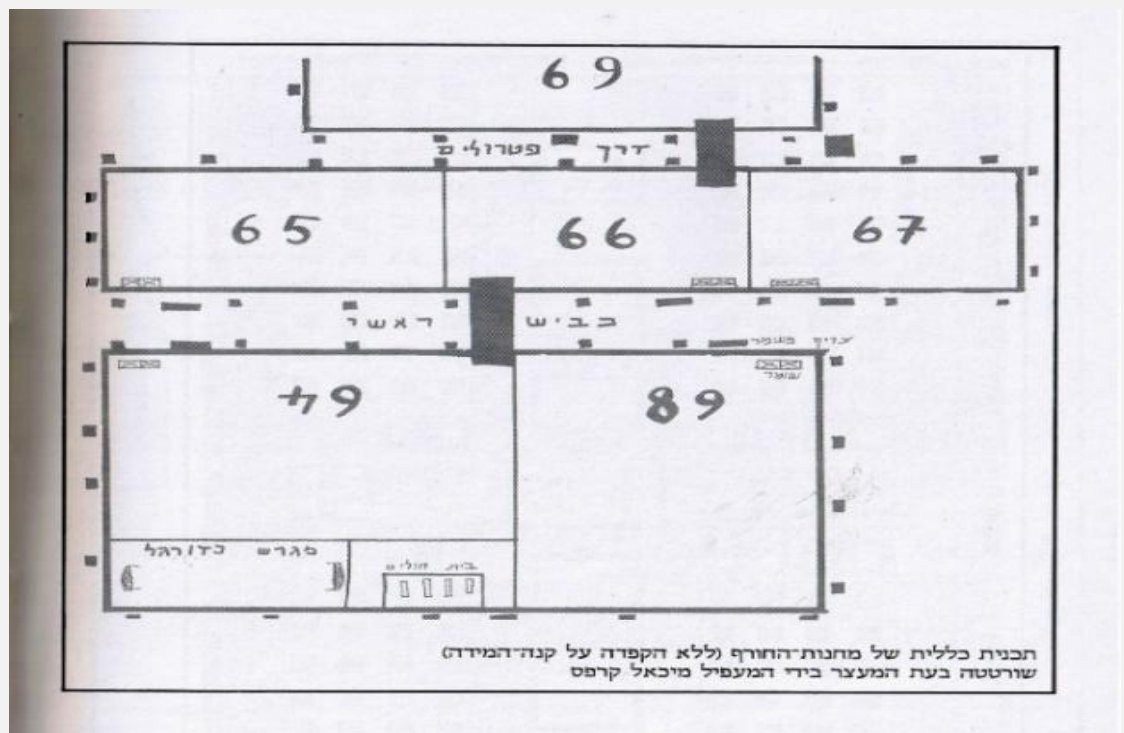
מעפילי קפריסין, מעל חמישים ושניים אלף פליטי מלחמה ושורדי שואה, הגיעו בספינות ההעפלה מנמלי צרפת, איטליה, שבדיה, יוגוסלביה אלג'יר, בולגריה, ויון.

הצבא הבריטי בנה באי הגירוש 12 מחנות מוקפי גדרות תיל ומגדלי שמירה בשלושה אתרים. המחנות הראשונים באיזור פמגוסטה – מחנות קאראולוס שנקראו מאוחר יותר "מחנות קיץ" (55, 60-63) היו מחנות אוהלים.

אלה אוכלסו לראשונה (מחנה 55) במעפילי האוניות "יגור" ו"הנרייטה סאלד" באוגוסט 1946. מספר ימים לאחר הגיעו לקפריסין מעפילי האוניות "כ"ג יורדי הסירות" שהופנו גם הם למחנה 55 ו"כתריאל יפה" שמעפיליה הופנו כבר למחנה 60.

גוש המחנות הנוסף (64-68) שכונה "מחנות החורף" ושמרביתן הכילו פחונים, הוקם ליד העיירות דהקלייה וקסילוטימבו.

אלה אוכלסו לראשונה בנובמבר 1946, ראשוני העצורים בהם נמנו על מעפילי האוניות

"כנסת ישראל" ו"רפיח". כשהצפיפות גברה עם הגעתן באוקטובר 1947 של האוניות "גאולה" ו"מדינת היהודים" נוספו באיזור מחנות החורף בדהקליה גם מחנות 69 ו 70 שהיוו מחנות אוהלים.

ב 1 לינואר 1948 הגיעו לקפריסין שתי אוניות הפאנים - 'עצמאות' ו'קיבוץ גלויות' שהביאו איתן 15,239 מעפילים, מה שהביא את מספר מעצורי המחנות ל 31,117 נפש.

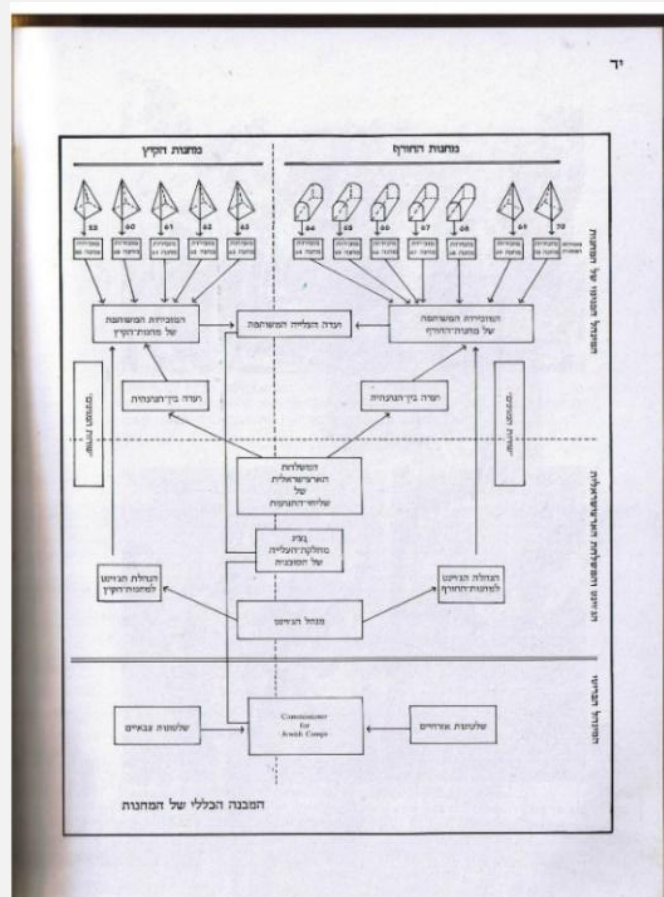
כבר בתחילה נקלעו השלטונות הבריטים לקשיים בקליטת המעפילים, שכן הצבא לא היה ערוך לטיפול בסוג כזה של אוכלוסייה – ציבור אזרחי מעורב ששיש בו גם נשים, ילדים ותינוקות. ולכן, הסכימו הבריטים להצעת המעפילים להשאיר את הארגון הפנימי של חיי המחנות למעפילים עצמם.

הבריטים שמרו על המחנות מבחוץ והמעפילים קיבלו אוטונומיה וניהלו את חייהם בפנים.

איש המוסד שפעל בקפריסין, שורה פישמן גייס מיד בהתחלה את הקהילה היהודית המקומית שמנתה אז 25 משפחות לעזרת המעפילים העצורים. הוקם ועד וגויס כסף לרכישת מצרכים חיוניים.

למחרת הגעת המעפילים הראשונים הופיעה במחנה משלחת של יהודי קפריסין ובראשם אידה פרסיץ ובתה רות מפמגוסטה והביאו בגדים וממתקים לילדים.

בסוף אוגוסט 1946 הגיע לראשונה לביקור מנהל הג'וינט בישראל צ'רלס פסמן ובאישור מושל קפריסין הוחלט לאפשר העברת סיוע של הג'וינט, בהיותו מוסד יהודי-אמריקאי, למעפילים העצורים במחנות. מ7 לספטמבר 1946, עת הגיעה משלחת הסיעוד הראשונה

ועד לסגירת המחנות בפברואר 1949 ליווה ותמך ארגון הג'וינט ומלא תפקיד מכריע בתמיכה במעפילים. הארגון סיפק עזרה חומרית במזון, ביגוד ורפואה. בתחום המזון סיפק הג'וינט תוספות לנשים הרות ומניקות, ילדים ונערים עד גיל 16 שהרופאים קבעו את זכאותם בשל מצבם וגם לאותם מעפילים שעבדו בעבודות שירות.

מאז דצמבר 1946 ועד לסגירת המחנות ריכז את עבודת הג'וינט בקפריסין משה לאוב כשלצידו פעל מאז יוני 1947 סגנו יהושע לייבנר שהגיע מישראל.

הג'וינט הפעילו במחנות שירותים - תברואה, רפואה, חינוך, תרבות, ביטחון, מזכירות, קנטינה, והעסיקו בהם מעפילים (10% מכלל האוכלוסייה). המועסקים קיבלו עבור עבודתם 15 שילינג לחודש ותוספת מזון. עוד מעפילים הועסקו בתחומי החינוך, טיפול

בנוער ועוד.

במשלחת הראשונה הגיעו מהארץ רופאים, אחיות, מורים, עובדות סוציאליות. הוחלט אז שהרופאים הישראליים יטפלו בנושא הרפואה והבריטים יספקו תרופות ותחבושות ויעמידו לרשות המעפילים 200 מיטות בבית החולים בניקוסיה. אנשי הרפואה ארגנו את המרפאות ונעזרו גם ברופאים ואחיות מקרב המעפילים. מורי המשלחת ארגנו את כפר הנוער הראשון ובו 250 ילדים ובני נוער עד גיל 16 והוקמה מערכת לימודית בסיסית לילדים.

עם הגעתם של ילדים רבים עם האוניות 'כנסת ישראל' (דצמבר 1946) ו'המעפיל האלמוני' (פברואר 1947) הגיע מספר הילדים 950 מה שהביא בפברואר 1947 להקמת מחנה נפרד לילדים - 'כפר הנוער', מחנה 65. במאי 1947 הגיע מספרם של הילדים ל 2531. רבים מהילדים הגיעו במסגרת קיבוצי הילדים - אלה היו בתי ילדים תנועתיים שנוסדו אחרי השואה בארצות מזרח אירופה.

חלק ממלווי הספינות הגיעו עם המעפילים למחנות קפריסין. אך, במחנות הם איבדו מסמכותם וההנהגה עברה למעפילים עצמם, כולל הייצוג כלפי שלטונות הצבא הבריטי. המעפילים הקימו בכל מחנה מזכירות ולאחר הוקמה גם מזכירות משותפת של מחנות הקיץ. המזכירות עסקו בחלוקת המזון, הקצאת מקומות הלינה, שמירה על ניקיון המחנה.

המסגרות התנועתיות והמפלגתיות המשיכו להתקיים במחנות קפריסין. שכן מפעל שיקום תנועות הנוער הציוניות החל בארצות מזרח אירופה על ידי קומץ ותיקי התנועות ששרדו. תמיכה נוספת הגיעה אחר משליחי התנועות הקיבוציות שהגיעו אל שארית הפליטה.

יותר מ 90% מן המעפילים במחנות היו מוגדרים ומאורגנים בתנועות נוער ובמפלגות הפוליטיות השונות שבתנועה הציונית. התפלגות חברת המעפילים ייצגה את הקשת הפוליטית של היישוב היהודי בארץ ישראל.

ההשתייכות התנועתית היוותה מערכת ארגונית- מנהלית לניהול החיים במחנות. הן דאגו לחבריה להקצאת מקום מגורים, למטבח 'תנועתי', ללימוד עברית לפעילות תרבותית וספורטיבית. כ-15,000 מעפילים, בוגרים ונוער היו מאורגנים בקיבוצים.

קיבוצי העלייה היוו עתודה להתיישבות של התנועות הקיבוציות בארץ. בדצמבר 1946 הועלו לראשונה 2050 עצורים ממחנות קפריסין לארץ והוחלט שמעתה ישוחררו מהמחנות ויועברו לארץ לפי מכסה חודשית של 750 איש – מחצית ממכסת רישיונות

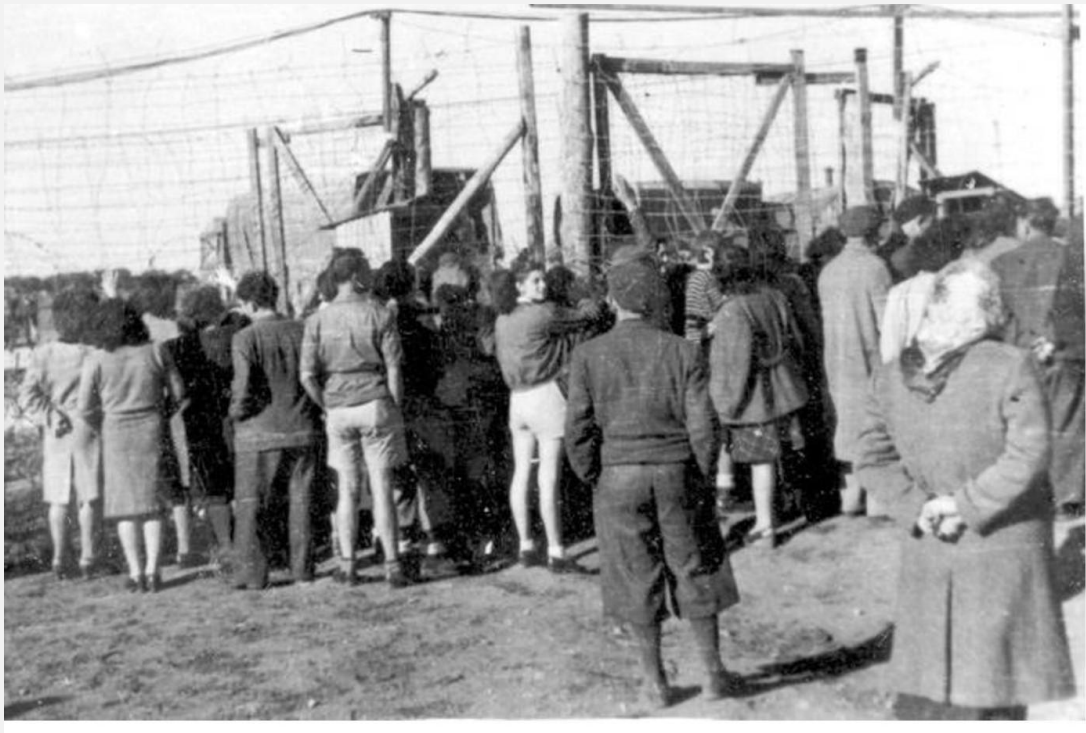
העלייה שהבריטים הקציבו מדי חודש. השחרור נעשה לפי תור שהתנהל תחת מדיניות "ראשון בא ראשון יוצא", אך לאור ריבוי תמותת תינוקות ואזהרות רופאים בסתו 1947 שהחורף המתקרב מסכן תינוקות רבים, שונתה המדיניות, בהתערבותה של גולדה מאיר, ראש המחלקה המדינית בסוכנות היהודית וניתנה עדיפות לעליית תינוקות והוריהם, וילדים יתומים. הביטוי הראשון לשינוי במדיניות היה בואה של "אוניית התינוקות" הראשונה – האוניה הבריטית 'אושן ויגור' שהגיעה לנמל חיפה ב-28 בנובמבר 1947 בהפלגה מיוחדת עם תינוקות והוריהם. באביב 1948 הורחבה המדיניות וניתנה עדיפות בתור גם לבני נוער עד גיל 18.

גם עם הקמת מדינת ישראל לא חוסלו המחנות בגלל סירובם של הבריטים לשחרר אנשים בגיל גיוס, תוך שהם מתרצים זאת בהסכמי הפסקת האש שאסרו הכנסת נשק ואנשים בגיל גיוס ארצה. וכך המשיכו הבריטים להחזיק בכ-10,000 עצורים, רובם גברים בגיל גיוס ומיעוטם בני משפחותיהם שבחרו להישאר איתם.

רק ב-10 לפברואר 1949, תשעה חודשים לאחר הקמתה של מדינת ישראל עזבו אחרוני המעפילים את מחנות המעצר בקפריסין.

מקורות

נחום בוגנר, אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948. העמותה לחקר מערכות ההעפלה, אוניברסיטת תל אביב ועם עובד, 1991.

דוד שערי, גירוש קפריסין 1946-1949 : ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים. המכון לחקר הציונות, אוניברסיטת תל אביב; הספרייה הציונית על יד ההסתדרות הציונית העולמית, 1981. מחנות קפריסין, אתר ההעפלה והרכש <https://www.palyam.org/Arrests/Cyprus/mainpage.php>

מי היו המעפילים

סך הכל שהו במהלך השנים 1946-1949 במחנות המעצר 52,200 פליטי מלחמה ושואה יהודים. ביניהם 8,000 ילדים בגילאי 6-17, מתוכם 6,000 היו יתומי שואה. 64% ממעפילי קפריסין היו צעירים בני 19-35; 16% היו נערים בני 13-18.

רובם הגדול של המעפילים, כ 60% עברו את מחנות העקורים באירופה לפני עלייתם על ספינות ההעפלה לארץ ישראל. חלק אחר - מעפילי האוניות 'גאולה', 'מדינת היהודים', 'עצמאות', 'קיבוץ גלויות' ו'בונים'

ולוחמים' סך של 18,600 מעפילי רומניה ו 1,400 מעפילים מבולגריה הגיעו ישירות מביתם, מאיזורים שניצלו מגורל ההשמדה בימי בשואה.

מוצא המעפילים:

35% פליטים מפולין – רובם צעירים ובעלי השכלה דלה.

45% פליטים מרומניה וטרנסילבניה – מגוון של גילאים והשכלה, כולל משפחות שלמות.

7.5% מהונגריה

1,500 מצפון אפריקה – מחסום שפה עם האחרים, רוכזו במחנה 55.

1,500 מבולגריה.

הקבוצה הגדולה והדומיננטית היו יוצאי פולין והם היוו את רב הממסד במחנות. הגעת אוניות הפאנים בינואר 1948 עם כ 15,000 מעפילים שינתה את ההרכב הדמוגרפי ויוצאי רומניה היו עתה הרב. אם כי את התפקידים הציבוריים במחנות המשיכו למלא גם עתה יוצאי פולין. באוניות אלה הגיעו משפחות שלמות, כולל קשישים וילדים - 23% מהם ילדים ועוד 4% תינוקות.

מספר בעלי המקצועות החופשיים בקרב המעפילים היה קטן, זאת בשל שנות המלחמה והיות רבים מהם צעירים מאוד. יוצאי דופן היו הרופאים שמספרם היה יחסית גדול יותר. זאת, הן משום שמארגני ההעפלה דאגו לליווי של צוות רפואי בכל אוניה ובנוסף, בקרב העלייה מרומניה היו גם רופאים רבים. כך הגיעו באוניות 'גאולה' ו'מדינת היהודים' 13 רופאים ובאוניות הפאנים 49 רופאים. בינואר 1948 שהו במחנות 68 רופאים מעפילים. מצד שני היה מחסור חמור במורים, שכן האינטליגנציה היהודית הייתה מהקורבנות הראשונים בתהליך ההשמדה של הנאצים.

באותם שנתיים ומחצה של קיום המחנות בקפריסין התקיימו במקום חתונות רבות, במיוחד חתונות של נשים צעירות מאוד ונולדו מעל 2,200 תינוקות.

בתקופה זו נפטרו 163 עצורים, 113 מהם תינוקות, שנקברו בבית קברות בעיירה מרגו שליד ניקוסיה. ב-1970 הועלו עצמותיהם ארצה במבצע מיוחד ונטמנו בבית הקברות בחיפה.

מקורות

נחום בוגנר, אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948. העמותה לחקר מערכות ההעפלה, אוניברסיטת תל אביב ועם עובד, 1991.

דוד שערי, גירוש קפריסין 1946-1949 : ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים. המכון לחקר הציונות, אוניברסיטת תל אביב; הספרייה הציונית על יד ההסתדרות הציונית העולמית, 1981.

מחנות קפריסין, אתר ההעפלה והרכש <https://www.palyam.org/Arrests/Cyprus/mainpage.php>

חיי היום יום במחנות

התנאים במחנות היו קשים: הפליטים שוכנו באהלים או פחונים חסרי ריהוט פרט למיטות. כמיטות שימשו אלונקות שדה, לכל מיטה 3 שמיכות. לא סופקו רהיטים אחרים. חשמל לא היה וגם לא הייתה תאורת רחובות. המעפילים השתמשו בפחיות

נפט שהתקינו ובעלי אמצעים השתמשו בפנסי רוח (לוקסים) שנרכשו. בכל שטח המחנות לא היו כמעט עצים או צמחיה אחרת.

המעפילים סבלו מצפיפות רבה, היעדר חשמל, הקצבה מוגבלת של אוכל ומים, ומחסור בתעסוקה. הבטלה והשעמום היו נושא לדאגה. במחנות היו צינורות מים בודדים שאפשרו כמה ברזים, מקלחת יחידה הייתה במחנה 64. הייתה מצוקה של מים, שחולקו במיכליות שהגיעו לשטח, כאשר המעפילים קיבלו הקצבה של ליטר וחצי ליום (אוכל ורחצה...) בהמשך הועלתה הכמות ל 5 ליטר.

מזון סופק על ידי הבריטים: לחם, תפוחי אדמה, מעט ירקות, בשר לשבת, אבקת ביצים, אבקת חלב, מרגרינה ותה. מנת הלחם היומית לא הספיקה, היה מחסור בפרות טריים ובחלבונים. האוכל בושל בתנאים פרימיטיביים ולא היגייניים. במחנה לא היו שום תנאי קירור. נשים בהריון

קיבלו החל מהשבוע ה 20 תוספת קטנה של ירקות, ביצים, חלב וסוכר. ג'וינט הוסיף תוספת צנועה - לחם ותפוזים ותוספת משמעותית יותר לילדים קטנים ולבית החולים בניקוסיה. בספטמבר 1946 הגיעו אחיות ראשונות מהארץ, הוקם מטבח מיוחד לנשים הרות שקיבלו שם ארוחה נוספת.

במחנות היו גם קנטינות שבהן ניתן היה לקנות כלי בית, כלי תפירה, מנורות לוקס, מסרקים ופירות. למעפילים הראשונים סיפקו הבריטים בגדים, לאחר פסקו ואספקת בגדים נסמכה על חבילות בגדים שנשלחו מהארץ. הוועד למען גולי קפריסין, שהוקם בארץ ישראל בינואר 1947 בחסות הסוכנות היהודית, אסף תרומות בגדים בארץ ושלחם לעצורים במחנות. הוועד שלח גם ספרים, כלי כתיבה, כלי נגינה, משחקים, צעצועים וממתקים לילדי קפריסין.

למחנות הגיעו שליחים מארץ ישראל, רובם מהקיבוצים. עקב כך, השליחים ניהלו את המחנות בדומה לקיבוץ והקימו בתי ילדים וכפרי נוער. המתנדבים לימדו עברית, נגינה, מלאכה, לימודי יהדות וארץ ישראל והכירו לעצירים את הווי הארץ. הם הפעילו בתי ספר, הקימו תנועות נוער, ואף יסדו

סמינר למבוגרים - סמינר רוטנברג, שבו לימדו בוגרי אוניברסיטה מישראל כשמטרתם הייתה להכשיר קאדר של מדריכים ופעילים שיעבדו אחר עם הנוער. נפתחה גם תוכנית ערב במיוחד עבור מדריכי כפר הנוער. בסמינר לימדו תנ"ך, ספרות עברית, ידיעת הארץ, עברית ואף פדגוגיה. הסמינר נפתח ב 8 יולי 1947 ופעל עד ינואר 1949, כאשר בכל מחזור של שלושה חודשים למדו מאות מעפילים. בינואר 1948 נפתחה גם שלוחה במחנות הקיץ. סך הכל זכו ללמוד בסמינר 1,800 צעירים. מורי הסמינר ארגנו גם פעילויות חברתיות כלימוד שירים, וריקודים ארצישראלים וכן מתן הרצאות לציבור הרחב שזכו לקהלים רבים. ליד הסמינר נפתחה גם סדנא לאומנויות שהקים נפתלי בזם שהגיע מבית הספר לאומנויות בצלאל שבירושלים ואחר החליפו הפסל זאב בן צבי.

עם הגידול במספר השוהים במחנות והקמת מחנות החורף, הוחלט ב"ועד למען גולי קפריסין" ובתנועות המפלגתיות בארץ ישראל שצריך לדאוג יותר לתחום התרבותי של המעפילים, לשם כך נשלח ב-1947 המחנך והמוזיקאי ד"ר ארנסט הורביץ מבית השיטה שמונה כאחראי על כל פעילות

התרבות במחנות ואף הקים מקהלה ותזמורת. בנוסף הובאו לקפריסין הופעות של יוצרים מארץ ישראל. באפריל 1948 הגיעו לקפריסין שושנה דמארי ומשה וילנסקי לסבב הופעות.

במחנות נערכו מפעלי תרבות מיסודם של מעפילים ובהם סדנת האמנות תו-נו (תוצרת נוער) שהקים והפעיל האמן שרגא וייל, מעפיל תיאודור הרצל מהשומר הצעיר, לקבוצת נערים גדולה. את התיאטרון האידי ייסד יצחק פאנר מעפיל הפאן יורק, ובו הופיעה השחקנית מרים זוהר ועוד רבים.

רבים מהמעפילים יצרו מצבות מיניאטוריות להנצחת בני משפחתם שנרצחו בשואה. המעפילים הפיקו עלונים רבים ובמחנות פעלו ספריות.

ארגון ה'הגנה' קיים במחנות נציגות קבועה, תחילה באמצעות אנשי הפלי"ם מלווי ספינות המעפילים שנעצרו יחד עם המעפילים ובהמשך גם באמצעות שליחי פלמ"ח שנשלחו מהארץ. בסוף מרס 1947 הגיעה משלחת של הפלמ"ח שחדרה למחנות הקיץ דרך פירצה בגדר. שלוחי הפלמ"ח הקימו בקפריסין את ארגון 'שורות המגינים', שנועד להכשיר את המעפילים לקראת חיי ההגנה בישראל. זאת, בעקבות הגעתם של מאות בחורים ארצישראלים שהתערבבו עם מעפילי הספינה 'שבתאי לוז'ינסקי' בחוף ניצנים ושהועברו יחד לאי הגירוש, שם

גילו את צעירי המעפילים. 'שורות המגינים' היה בעצם פרי יוזמה מקומית של מפקד המחנות מטעם ה'הגנה' יואש "צ'אטו" צידון ובמסגרתה החלו בהכשרתם של הצעירים כדי שישמשו עתודה של לוחמים לקראת המערכה הצבאית הקרבה בישראל.

במסגרת "שורות המגינים" התאמנו כ-11,000 מצעירי העצורים באימוני כושר ואימונים טרום צבאיים (עם רובים ואקדחים מעץ) לקראת עלייתם לארץ.

כ-7,000 מחברי הארגון הספיקו לקחת חלק במלחמת העצמאות לאחר שחרורם או בריחתם דרך שבע מנהרות שנחפרו בחשאי.

למרות התנאים הקשים המעפילים יצרו במחנות חברה פעילה והתגבשו לחברת אנשים חיה ויוצרת. בתקופה שבה שהו המעפילים בקפריסין הם ספגו את אוירת ארץ ישראל, טעמו מההווי הארץ-ישראלי, למדו עברית והתגבשו בעצם לעם. **קפריסין – הייתה תחנה בדרך לארץ ישראל.**

מקורות

נחום בוגנר, **אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948**. העמותה לחקר מערכות ההעפלה, אוניברסיטת תל אביב ועם עובד, 1991.

דוד שערי, **גירוש קפריסין 1946-1949** : ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים. המכון לחקר הציונות, אוניברסיטת תל אביב; הספרייה הציונית על יד ההסתדרות הציונית העולמית, 1981.

מחנות קפריסין, **אתר ההעפלה והרכש** <https://www.palyam.org/Arrests/Cyprus/mainpage.php>

שורות המגינים

הקדמה

מחנות המעצר בקפריסין הוקמו על ידי שלטונות המנדט הבריטי באוגוסט 1946 כדי לכלוא בהם מעפילים יהודים שניסו לעלות לארץ ישראל באופן בלתי-לגאלי. עשרות אלפי יהודים, רובם ניצולי שואה, נכלאו במחנות אלה בתנאים קשים. מתוך הבנה כי שהיית המעפילים במחנות היא זמנית ונועדה להכשירם לעלייה, ההגנה והפלמ"ח שלחו שליחים חשאיים כדי לארגן אותם ולהכין אותם לקראת העלייה והשתלבות במלחמת העצמאות. עבור המעפילים, כמעט כולם ניצולי שואה טריים, קפריסין הייתה התחנה האחרונה לפני הגשמת החלום הציוני. אולם, שהייתם שם לא הייתה רק המתנה פסיבית. בצל המעצר הבריטי, הוקם בחשאי ארגון פנים-מחנאי שנקרא "שורות המגינים", שהיווה זרוע של ההגנה והפלמ"ח. תפקידו היה להכין את הצעירים לעלייה, לגבש אותם חברתית וצבאית, ולשמור על רוח לחימה ותקווה.

הקמת "שורות המגינים"

לאחר פריצת מלחמת העולם השנייה וסיום השואה, גברו גלי העלייה הבלתי-לגאלית לארץ ישראל. עם זאת, הבריטים הגבירו את מאמצי ההרתעה, ובאוגוסט 1946 החליטו לגרש את המעפילים שנתפסו למחנות מעצר בקפריסין. בתחילה, היהודים מצאו את עצמם במחנות חדשים, מנותקים ממשפחותיהם, בתנאים קשים. ההנהגה בארץ, ובראשה ההגנה והפלמ"ח, הבינו כי עליהם להגיע אל המעפילים ולהעניק להם מענה ארגוני. כבר בשלב מוקדם החלו אנשי פלי"ם (הפלוגה הימית של הפלמ"ח) בהובלת אריה קפלן ("קיפי") מפקד ה"הנרייטה סאלד" עם נוספים שנעצרו יחד עם ספינותיהם, לארגן פעולות הגנה וחינוך.

הארגון המתהווה קיבל את השם "שורות המגינים" בידי יואש צידון גדעוני (אלחוטן) "כנסת ישראל", שדאג לקשר רציף עם הארץ וגייס ולהמשך ההדרכות מספר סיירי הגדוד הרביעי של הפלמ"ח שהצטרפו למגורשי הספינה "שבתאי לוזינסקי". ההחלטה למסד את הפעילות התקבלה בעקבות עצתו של ישראל גלילי ליגאל אלון, והוצאה לפועל על ידי מטה

הפלמ"ח והגדוד הרביעי בפיקוד יוסף טבנקין. כך נשלחה לקפריסין באמצע 1947 משלחת הפלמ"ח הראשונה, שהייתה אחראית על ההכשרה.. התוכנית הייתה להקים כוח הגנה עצמאי, המורכב ממתנדבים מתוך המעפילים עצמם, שיהיה כפוף להוראות ארגון ההגנה בארץ.

מטרות ופעולות הארגון

"שורות המגינים" פעל במספר מישורים:

1. **אימונים צבאיים והכשרת לוחמים:** זו הייתה המטרה העליונה. בפיקודם של שליחי הפלמ"ח, עברו מאות צעירים הכשרה צבאית בסיסית. האימונים התקיימו בחשאי מוחלטת, והשתמשו בשיטות יצירתיות כדי להימנע מגילוי מצד הבריטים. הפעילות כללה:

- **תרגילי סדר (ת"ס):** משמעת צבאית וארגונית.
- **ספורט שימושי (ס"ש):** אימוני כושר קרבי.
- **קרב פנים אל פנים:** לוחמת מגע קרוב.
- **יסודות שדאות:** כישורי הישרדות בשטח.
- **אימונים בנשק:** פירוק והרכבה, ירי בסימולטור ובהמשך ירי חי בתוך מנהרות.
- **קורס העפלה:** קורס מתקדם לבריחה מהמחנות דרך מנהרות ודרך גדרות.

האימונים הכשירו את הצעירים להשתתפות במלחמת העצמאות בכל שלביה.

2. **הברחת מעפילים לארץ:** אחד המבצעים המרשימים והנועזים ביותר של "שורות המגינים" היה ניהול מפעל המנהרות. במשך כשנה וחצי, בין קיץ 1947 לראשית 1949, נחפרו בחשאיות שבע מנהרות שונות מתחת לגדרות המחנות, שתיים התגלו ודרך החמש האחרות הצליחו לברוח מאות רבות של מעפילים. מאות רבות נוספות הוברחו דרך הגדרות במבצעי חיתוך וזחילה והגיעו לישראל בסירת

הפלמ"ח "כריש" (המיוחדת"). רבים נוספים יצאו עם תיעוד מזויף שהוכן במעבדת תיעוד שהוקמה במחנה. בהברחות אלו העלו לארץ מפקדים ובעלי תפקידים חיוניים כמו גם לוחמים רבים מהמצטיינים שבמתאמנים, שרבים מהם גם שימשו כמדריכים במסגרת עד שעלו. כולם השתלבו מיד בכוחות הלוחמים. בסך הכל תרמו "שורות המגינים" לקרבות מלחמת העצמאות בתקופה הקריטית מעל 4000 לוחמים - היקף של אוגדה. מרביתם הוברחו מהמחנות.

3. **שמירת הסדר הפנימי במחנות:** נוכחות הבריטים במחנות הייתה מוגבלת, והסדר הפנימי היה בידי העצורים. "שורות המגינים" מילא תפקיד זה, ומנע עימותים פנימיים.

4. **פעילות חברתית, תרבותית וחינוכית:** מעבר לאימונים, שליחי הפלמ"ח במחנות תרמו רבות לחיים התרבותיים והחברתיים. הם הקימו פעילות גדנ"ע, ופעילויות הווי ומורשת ברוח הפלמ"ח. פעולות אלה תרמו באופן משמעותי לשמירה על המורל של המעפילים, והכינו אותם לקראת השתלבותם בחברה הישראלית עם עלייתם.

התפתחות הארגון וסופו

"שורות המגינים" החל כיוזמה של אנשי פלי"ם בודדים, והתמסד בהדרגה לכדי ארגון מחתרתי שלם. באוקטובר 1947 הוחלפו מרבית חברי משלחת הפלמ"ח במשלחת מורחבת וחזרו לקרבות.

בראשית 1948 הגיעו לקפריסין 15,500 מעפילי ה"פאנים", והכפילו את אוכלוסיית המחנות ליותר מ-30,000 איש. הגידול המסיבי דרש הרחבה של פעולות "שורות המגינים" וגיוס כוח אדם נוסף. בתחילת 1948 הוגברה הכשרת לוחמים לצה"ל והמאמץ להברחתם מהמחנות.

באוקטובר 1948, אחרי פירוק הפלמ"ח, עברה האחריות על מחנות קפריסין לידי צה"ל. הלוחמים שהוכשרו בקפריסין, עלו במשך התקופה והשתלבו במהירות בקרבות מלחמת העצמאות. הם היוו חלק עצום מהכוח הלוחם של צה"ל, ובלטו בגבורתם ובנחישותם. יחד עם לוחמי גיוס חוץ לארץ (גח"ל), היוו כמחצית מהכוח הלוחם לקראת סוף המלחמה. בסך

בכל התאמנו במסגרת מעל 11000 צעירים. סיפורם של לוחמי "שורות המגינים" הוא עדות מופלאה לגיוס כוחות יצירתי, חתירה למטרה והפיכת קשיי המעצר לכוח מניע לקראת בניית המדינה.

תמונות וארכיונים

אתר מוזיאון הפלמ"ח מכיל אוצר תמונות עצום. התמונות ממחנות קפריסין מנציחות את חיי היומיום במחנות, את תנאי המגורים, את פעילויות התרבות והחינוך, ואת האימונים והצעירים שהוכשרו ללחימה.

- **מפעל המנהרות במחנה המעצר בקפריסין, באתר הפלמ"ח**
- **מחנות המעצר בקפריסין – אלבום תצלומים מעזבון צבי בולר**, באתר ביתמונה – נדב מן

מקורות והרחבות

ארכיון בית הפלמ"ח, אתר הפלי"ם ההעפלה והרכש, ארכיון צה"ל (עדויות מפקדים), בנתיבי העפלה,

ויקיפדיה – "שורות המגינים"

כתב: אמיר רוגל

שירותי הבריאות במחנות המעצר בקפריסין (1946–1949)

מבוא: שירותי הבריאות במחנות קפריסין ניתנו על ידי משלחת רפואית יוצאת דופן מהיישוב היהודי בארץ ישראל בעיקר מטעם הדסה וקופת חולים הכללית, ובניהול הארגון הג'וינט האמריקאי. השליחות בקפריסין נעשתה מתוך תחושת שליחות כפולה - לאומית והומניטרית רפואית.

השירות הרפואי של הצבא הבריטי שאמור היה לספק לעצורים את שירותי הרפואה במחנות לא היה ערוך לדאוג לבריאותם של אזרחים בטווח גילאים רחב, בחולים ונכים, נשים הרות ותינוקות, שהלכו ורבו ככל שהתארכה תקופת השבי והמעצר.

המחנות בקפריסין נפתחו בשנת 1946 לאחר המלחמה ובתקופה שרופאים ואחיות רבים שוחררו מהשירות הצבאי לאחר המלחמה. השלטונות הבריטים בקפריסין חיפשו גורם שייתן מענה לצרכי הבריאות של העצורים. מצד שני ראשי הישוב חשו מחויבות לסייע לעצורים במחנות כיום ניתן לומר בגאווה כי שירותי הבריאות שניתנו במחנות על ידי צוותים מהארץ היו פרק חשוב וחיוני בהיסטוריה של עם ישראל ומערכת הבריאות שקמה באותם ימים.

מערך הבריאות במחנות: ראשי היישוב היהודי בארץ ישראל החליטו להפעיל את השרות במחנות, לאחר לבטים רבים. מצד אחד הייתה מחויבות לעולים העצורים, ומצד שני חששו שהדבר יסיע לבריטים בהארכת תקופת המעצר. בסופו של דיון הוחלט שצוותים רפואיים, שכללו רופאים, אחיות, חובשים דיאטניות ועובדים סוציאליים, ישלחו לקפריסין. והם יקימו מרפאות, בתי חולים שדה, מחלקות יולדות, שירותי טיפת חלב, וחינוך לבריאות. בפועל הצוותים נעזרו אנשי רפואה ועוזרים מקרב העולים העצורים.

במשך תקופת המעצר שנמשך מאוגוסט 1946 ועד קיץ 1949 השתפרו מערך הבריאות ואיכות השירותים. עם בואם למחנות עברו העולים בדיקה וביקורת, חיטוי בדי.די.טי, וקיבלו שמיכות, ציפה למילוי בעשב ים שתשמש ככר, סכ"ם ופתק למים. את הבישול ניהלו בעצמם מהיום הראשון. את המזון סיפק בתחילה הצבא בהתאם למנה שהייתה מקובלת במחנות השבויים הבריטיים ולאחר מכן הג'וינט שיפר והסיף מזונות וקלוריות.

המרפאה הראשונה הוקמה עם בוא המעפילים ועבד רופא בריטי שלא עמדו לרשותו כל אמצעים לטיפול בחולים. במהרה סידרו הפליטים במקום מרפאה משלהם שבה עבדה אחות מעפילה, גם היא ללא ציוד מתאים. מעט הרפואות שהיו בספינות הוחרמו על-ידי הבריטים. את החולים העבירו לבית-החולים הצבאי בניקוסיה, (British Military Hospital) אך במשך הזמן התבססו השירותים במודל משולש: מרפאות בתוך המחנות, חדרי חולים

בסמוך למחנה או בתוכו ובית החולים הצבאי בניקוסיה. חולים קשים שהיו זקוקים לניתוחים מורכבים נשלחו לארץ ישראל.

הקמת השירות הרפואי במחנות: ההחלטה על הקמת השירות התקבלה בישיבה בבית החולים הדסה בראשות מנהלה ד"ר יאסקי לאחר שמשלחת חלוץ תארה את המצב הקשה במחנות. ד"ר שיבר (פרופ' שיבא) יצא בראש המשלחת שיצאה לקפריסין ב-1 לספטמבר 1946 ואתו ד"ר בז'יז'ינסקי, גניקולוג ומיילד והאחות אהובה גולדפארב, שניהם מ"הדסה". איתם נשלח ציוד כמו תחליפי חלב לתינוקות, אבקת חלב וכדומה. כן נשלחו תרופות מיוחדות לתינוקות. הדיאטנית ש. בבלי, מנהלת מחלקת התזונה ב"הדסה", הגישה המלצות לגבי התזונה במחנה, בעיקר

המליצה להוסיף לתפריט פירות וירקות, שומנים וחלבונים. וכן להוסיף דג מלוח וגבינה למריחה על הלחם לגיוון התפריט. לנשים הרות ומניקות היא ממליצה להוסיף חלב וביצים. עבור הילדים בגיל 9 עד 11 שנים המליצה ד"ר ברמן, רופאת ילדים, להוסיף בעיקר פירות כמו בננות ומיץ פירות או עגבניות. המשלחת יצאה לדרך שלושה שבועות לאחר פתיחת המחנות, ומנתה שמונה אנשים.

רוב זמנם של רופאי המשלחת הוקדש להקמת מרפאות חדשות וחדרי חולים לכ-24 חולים בכל מחנה. וכן למשא ומתן עם הצבא לשיפור המצב. בבית-החולים, שהיה במרחק שעותיים נסיעה, שכבו כ-100 חולים. אך מרבית העצורים העדיפו לקבל את הטיפול במחנה ולא רצו להתאשפז שם.

התנאים במחנה הראשון היו קשים ביותר וגם השלטונות הצבאיים מצאו שיש לשפר את התנאים. אלפי אנשים התגוררו באוהלים בצפיפות מסוכנת. במחנה השני שהיה רחב ידיים כבר היו תנאים טובים יותר לשמירת הניקיון וההיגיינה. מים לשתייה הובאו במכליות וחולקו לפי כרטיסי מנות והרחצה נעשתה במי הים הסמוך. בדו"ח הראשון כתבו הרופאים לגבי המזון כי אנשים אכן מקבלים 2,500 קלוריות ליום כנדרש, אך הלחם הוא מאיכות גרועה מאוד והמזון אינו מספיק.

העצורים לא סבלו ממחלות של תת תזונה אך היו מחלות של זיהומי מעיים. אלה גרמו לשלשולים שעלולים היו להביא למחלות חסר. רבים מהעצורים שהו במחנות באירופה תקופה ממושכת ונמצאו תקופה ארוכה בסיכון למחלות חסר. גם תנאי הבישול וההכנה הירודים הביאו לניצול לא יעיל של המזון, שנשאר בסירים או נשפך. הצעות לשיפור התזונה גובשו על-ידי האחיות הציבוריות ועל-ידי דיאטניות מהדסה.

בתחילה מספר הנשים ההרות במחנות היה נמוך מהמשוער. 80% מהן היו בחודשי ההיריון הראשונים. כמעט לכולן הייתה זאת לידה ראשונה והן היו בנות 19-21 ובמצב כללי טוב. בכדי ללדת היה על הנשים לנסוע לבית-החולים בניקוסיה. למרחק לא הייתה אז חשיבות שכן רוב הלידות היו ראשונות והתארכו זמן רב. אחיות "הדסה" סידרו לנשים הרות מטבח נפרד, שם הן זכו לארוחה נוספת וטובה יום יום. למטבח זה צורפו גם אנשים חסרי שיניים וכן עובדי המרפאה והג'וינט.

במחנות שהו אחיות, שעבדו תחת פיקוחן של אחיות "הדסה", אך לגבי הרופאים היה מצב שונה. כך למשל במחנה הראשון, אף אחד מארבעת הרופאים המעפילים לא התאים לעבוד כרופא במחנה. על העבודה הקשו גם פערי שפה וידע. במחנה השני עבד רופא מעפיל אחד

אך עקב מצבו הרגשי העדיפו העצורים את הרופאה הבריטית במחנה. לאחר סיום עבודת המיון וההכרות עם העצורים במחנות, העריכו אנשי המשלחת את המצב מחדש ודרשו הוספת רופא כללי ורופא ילדים לצוות. כן נדרש רופא שלישי לניהול העבודה בבית-החולים בניקוסיה. הם המליצו שיהיה זה רופא בעל ניסיון צבאי בבית-חולים בריטי. (יש לציין כי מרבית הרופאים במחנות קפריסין היו יוצאי הצבא הבריטי ובעלי ידע וניסיון וכמוהם הסניטרים וחיילות ה-ATS והחובשות). בתום מספר שבועות של פעילות יכלה המשלחת לרשום לעצמה כי בכל המחנות פעלו מרפאות שבהן עבדו רופאים ואחיות מקרב הפליטים והמשלחת יכלה להתפנות לניהול וארגון. לא רק במחנות ניהלה המשלחת את השירות הרפואי אלא גם בבית-החולים, שם טופלו חולי שחפת פתוחה.

בחורף הראשון הוקמו מחנות החורף שבהם היו כ-2,000 מקומות, וגבר חשש מפני קשיי החורף והסיבוכים הצפויים במחנות במיוחד לאחר שכבר התגלו מספר מקרים של טיפוס במחנות. אז גם החל המאבק לשחרור מעפילים. לרופאים תפקיד מרכזי בהחלטה על השחרור בשל מצב רפואי. הם המליצו על העלאת החולים הקשים נשים וילדים. בסופו של דבר הוסכם כי "מחוץ לתור" יצאו רק חולים במצב קשה וגברים שהופרדו מנשותיהם בחיפה, אם יש להם ילדים או שנשותיהם בחודש הראשון להריון. כן סוכם כי סדר העלייה ללא החולים האנושים שצפויה להם סכנת מוות. גם אז ניתנה עדיפות לנשים הרות וילדים.

מרפאות ראשוניות: במחנות היו חיי היום יום של הצוותים מאתגרים. הם השתמשו בציד שסופק חלקו על-ידי הצבא ורובו הובא מהארץ. כך למשל ד"ר מהריק, שהיה רגיל לעבודה במרפאת קופת-חולים, ביקש שיסופק למרפאות ציוד ותרופות שהיו בשימוש במרפאות הקופה – משחות, כדורים ותמיסות לטיפול במצבים השכיחים של התקרריות, פציעות ומחלות ילדים. בנוסף לכך ניכרו הבדלים בשיטות העבודה בין הרופאים מהארץ לרופאים המעפילים, פערי השפה, עייפות ודיכאון או רגשי נחיתות וחוסר ניסיון אפיינו את המצב.

בבית התינוקות רוכזו רק הילודים, רובם סבלו מבעיות התפתחות מאחר שלאימהות לא היה די חלב להנקה. בכפר הנוער רוכזו כבר אז למעלה מ-500 ילדים בגילאי 7-17, שזכו לתנאים משופרים בהשוואה למחנות הקיץ, דבר שנבע מריחוק הכפר ממרכז המחנה ומתנאי המגורים בו.

השיפור במצב הרפואי החל מחודש דצמבר 1946 ותחילת שנת 1947 הלכה פעולת היישוב והפכה מספונטנית למאורגנת. הוועד למען גולי קפריסין כבר פעל בכמה תחומים. משלוחי בגדים, מזון וספרים וכן מבצעים כמו כסות חורף, משלוח מנות ושבוע הספר, תרמו למחנות חבילות מהיישוב.

שינוי נוסף שחל במחנות היה בואו של מוריס לאוב לשמש ראש משלחת הג'וינט במקומה של רוז ויטליס. תפקידו של לאוב אמור להיות מאופיין, כפי שתיאר זאת בעצמו, ב"סעד, רפואה, חינוך וגם פוליטיקה ודיפלומטיה". עם בואו של לאוב הפכה המשלחת למשמעותית יותר. ככלל ככל שגברה מעורבות הג'וינט במחנות מבחינה רפואית, ניסו הבריטים לצמצם את פעילותם ומחויבותם לבריאות המעפילים.

בית החולים: בעוד שבמחנות מרבית העזרה ניתנה על-ידי גורמים מהיישוב באמצעות הג'וינט והמעפילים עצמם, הרי שבבית-החולים הייתה מעורבותם מזערית ומוגבלת באגף היהודי (B). אנשים כד"ר שיבר ונציגי הג'וינט מצאו שיש להרחיב את פעולות המשלחת גם לבית-החולים שהתנאים בו לא היו משופרים, והמאושפדים הביעו לא פעם מירמור וכעס על הטיפול. המאושפדים בבית-החולים הצבאי טופלו בהתאם לכללי הצבא. בהשוואה לתנאים בבתי חולים ציבוריים אחרים, היה בית-החולים נחות אפילו בהשוואה לכללים שהונהגו על-ידי הצלב האדום הבריטי עצמו. החולים לא קיבלו אספקה כמו מזון, פירות, ממתקים, סבון, משחת שיניים ומסרק. לעצירים שאושפדו היהודים לא סופקו בגדים (כמו פיג'מה חלוק או נעלי בית).

פינוי חולים קשים: חולים קשים וחולי שחפת אמורים היו להיות מועברים לארץ ישראל לאשפוז שלא לפי התור לעלייתם, אך היו לא מעט קשיים ועיכובים גם בנושא זה. לפי כללי הצלב האדום, במידה ולא ניתן לספק טיפול לחולה בבית-החולים מקומי צבאי, יש להעבירו בהקדם לבית-חולים אחר. בניקוסיה היו בבית-החולים מספר חולים שהעברתם התעכבה. הצבא לא מיהר לטפל בכך, למרות שעמדו לרשותו גם מטוסים¹⁰¹. גם לשירותי הרפואה בארץ היה קושי להעביר את החולים לאשפוז בארץ והם עשו כל מאמץ לאפשר את הטיפול בקפריסין.

הצוות הרפואי: במחנות פעלו שלוש מרפאות – שתיים במחנות הקיץ ואחת במחנות החורף. מרפאה שלישית במחנות הקיץ עמדה סגורה וניתן היה להפעילה בכל עת, כן פעלה במחנות מרפאת שיניים ואנשי צוותה עבדו פעמיים בשבוע במחנות החורף. ליד כל מחנה פעל חדר חולים, שבו נבדקו העולים על-ידי הצוות הבריטי ובמידת הצורך נשלחו לבית-החולים או שאושפזו ב-C.R.S. המשלחת כללה באותם ימים ארבעה רופאים, שש אחיות ושתי מטפלות לילדים ממוסדות שונים בארץ ישראל. השכר שולם להם על-ידי

הג'וינט בהתאמה לשכרם בארץ. הצוות עבד תחת ניהולו של לאוב, שהשתדל לעשות הכול כדי לאפשר עבודה בתנאים סבירים.

בכל מרפאה עבדו רופא ואחות מהארץ ו-6-7 רופאים מעפילים. במשך היום ביקרו במרפאה 200 איש וכן נערכו ביקורי בית רבים בצריפים ובאוהלים. בכל מרפאה היה חדר טיפולים בו טיפלו העוזרים במאות איש, לרוב בחבישת פצעים. ציוד בסיסי כמו תחבושות ויוד לחדרי הטיפולים סופק על ידי הצבא, אך היה מחסור קבוע בתכשירים אחרים. חסרו תרופות סולפה, ווזלין, פנוברביטול שהיו אז בשימוש, וכן מספריים, פינצטות ומזרקים. רק סיוע שהועבר מקופת-חולים ו"הדסה" אפשר את המשך העבודה במרפאות. במשך תקופת המחנות ניתנו תשובות ייחודיות לבעיות בריאות שונות הראשונה הייתה הקמת כפר נוער לילדים וריכוזם יחד במיוחד לאלו שהיו ללא משפחה.

כפר הנוער: בכפר הנוער רוכזו ילדים בודדים, יתומים ובני נוער. כבר מתחילת המחנות ועל סמך הניסיון במחנות העקורים באירופה, דאגו השליחים בקפריסין לרכז את בני הנוער במחנה אחד. הנערים התגוררו – בנים ובנות – בצריפים נפרדים אך ללא כל פרטיות. בין הצריפים לא היו עצים או ירק. כל הצעירים עברו בדיקות תקופתיות של ראייה, שמיעה ומנטו לגילוי שחפת. הם סבלו במיוחד ממחלות עור ומחלות מדבקות כמו גרדת וכינמת. הצפיפות בכפר גרמה להדבקות חוזרות של הנערים. ילדים שנאלצו לחיות תקופה ממושכת בתנאי מעצר ותת תזונה, סבלו מליקויים קשים בשיניים. בשלב מאוחר יותר הגיע לכפר רופא שיניים שביצע לנערים בדיקות וטיפולים. הבישול נעשה במרוכז, מתוך דאגה להעשרת מזונם ולשיפור מצבם הגופני של הילדים.

המשלחת הפסיכיאטרית: בארץ הייתה תחושה שבעיות נפשיות ורוחניות של העולים החדשים מקשות על קליטתם, וכי לגופי הקולטים לא היה די ידע בכל הקשור לבעיות נפשיות. בבואה לארץ נפגשה המשלחת עם נציגי הארגונים השונים וב-10 ביולי 1947 יצאה לקפריסין ושהתה שם שישה שבועות. לאחר שלושה שבועות הצטרף אליה צוות מארץ ישראל ובראשו ד"ר בריל למשלחת. במחצית אוגוסט שבה לירושלים לדיונים בממצאי העבודה. המשלחת הגישה דו"ח ארוך ומפורט שהתייחס למכלול נושאים בחיי המעפילים, בהתבסס על תצפיות, ראיונות ומבדקים שנעשו בשיטות המקובלות אז במדעי המחקר

והפסיכולוגיה. בראש מסקנות המחקר נאמר כי האוכלוסייה ההטרוגנית במחנות אינה מאפשרת הכללה מדעית לגביהם. בדוח הסופי נכתב כי בניגוד להנחה שהגולים בקפריסין יגלו יותר חיוניות בשל קרבתם למטרתם הסופית, העלייה לארץ ישראל, הרי שלאנשים שהיו חסרי משפחה בארץ, או נעדרי מניע אידאולוגי, היוותה הקרבה של קפריסין מקור לחרדה דווקא. האנשים לא התכוונו למציאות כזו לאחר שנים רבות כל-כך של "אינפנטיליזציה" במחנות ההשמדה ובמחנות העקורים באירופה. שתי המשלחות הצביעו על פתרון הולם לבעיות: שחרור מידי מהמחנות, או לפחות להבטיח תנאים משופרים ותוכנית הכשרה שתסייע לעצורים בעתיד. לגבי הילדים עד גיל 18 ההמלצה הייתה לשחררם מיידית. כמו כן המליצה המשלחת להקים שירותים פסיכיאטריים בקפריסין ובארץ ולהכשיר צוותים.

הטיפול באם ובילד במחנות: העלייה במספר התינוקות בחודשים האחרונים של שנת 1947 הפכה לבעיה מרכזית בעבודת המשלחת הרפואית במחנות. מול חשיבה שיש להעביר את האחריות לטיפול למשפחות כדי להימנע מריכוז כל התינוקות יחד. אך תנאי

הדיור וחוסר האפשרות לפקח על הטיפול במחנות השונים מנע מהלך כזה. מספר התינוקות בבית התינוקות במחנות החורף הגיע ל-160 ובמחנה היו עוד כ-100 תינוקות עם הוריהם. הציפייה הייתה ל-70 בכל חודש בחצי השנה הקרובה. לא נראה היה שימצא פתרון עד עונת הגשמים למעט העלאתם ארצה, במחנות הקיץ בקראולוס התנאים הסניטריים היו אף גרועים יותר, ובמיוחד במחנה 55 שבו פרצה מחלת הטיפואיד ימים מספר קודם לכן. בנוסף לכך הורו הבריטים שנשים הרות בשלושת החודשים שלפני הלידה ושלושה חודשים

לאחריה לא יורשו לצאת במכסה החודשית כדי לא לסכנן על הספינה. בסופו של דבר הועברו הנשים בספינה מצוידת בהתאם ובליוי רפואי שארגנה הסוכנות.

בית התינוקות: במחנות פעלו תחנות "טיפת חלב" שנוהלו על-ידי האחיות ופעלו במתכונת שהייתה קיימת בארץ. האחיות ביצעו מעקב והדרכה לנשים הרות ולאימהות. רופא היה בודק את התינוקות אחת לחודש ואת הנשים ההרות בדק גם רופא שיניים. הפעילות בבית התינוקות גדלה מ-90 תינוקות ועד 200 תינוקות בשיא פעילותו. הוא נוהל על ידי אחות ארץ ישראלית והצוות התבסס על מטפלות שלרובן לא הייתה ההכשרה מקצועית. מרבית התינוקות לא סבלו ממחלות קשות, ומבין התינוקות שנולדו במחנות מתו רק כ-10, מחציתם פגים. בתינוקות טיפלו האחיות הבכירות ביותר. ההורים היו מביאים את התינוקות לבית התינוקות לטיפול ורחצה, ואת הכביסה ביצעו ההורים בדרך-כלל במי הים. לכל תינוק הייתה חבילת כביסה אישית שהובאה איתו. הבישול היה מרכזי ועל גבי פרימוסים. המזון התבסס על דייסות מאבקת חלב וסולת. האחיות הדריכו את האימהות גם בהכנת תחליפי חלב והתינוקות התפתחו יפה ועלו במשקל. בהמשך שולבו בעבודה מטפלות מהקיבוצים והן הביאו איתן את שיטות הטיפול. חלקן מתוך

ניסיון בבתי הילדים בקיבוצים. כך למשל השימוש ב"אמבטיות שמש" בכדי למנוע את מחלת הרככת שאפיינה חלק מהילדים שהגיעו למחנות, אך הטיפול גרם לחלקם לכוויות.

רפואה מונעת: הצוות הרפואי השקיע משאבים רבים בחינוך לבריאות וברפואה מונעת שכללה בעיקר הדרכה לשמירה על היגיינה ניקיון ורחצה ולמרות שהצבא הפסיק לספק את החומר לחיסונים אנשי המשלחת חיסנו את הילדים והעצורים נגד טיפואיד ואבעבועות שחורות בתרכיבים שהובאו מארץ ישראל.

רפואת עיניים: בקרב העולים היו מקרים רבים של חולי טרכומה. ד"ר בן-טובים שהיה מומחה בתחום נשלח מהארץ והוא התמקד בטיפול בעולים מצפון אפריקה. תהליך ביצוע הבדיקות היה מורכב, שכן העולים פוזרו בין המחנות. בסיוע המזכירות נבדקו כל האנשים. ד"ר בן-טובים העדיף להעלות את הילדים לארץ לטיפול. במבוגרים טיפל הרופא במרפאות. ילדי הגנים ובית הספר הוזמנו למרפאה עם המורים. במחנות, סודרו מרפאות עיניים. אחות עבדה בכל מרפאה והתמחתה בטיפול העיניים. בכל מרפאה סודר ציוד ומכשור מיוחד לטיפול עיניים. מספטמבר ועד דצמבר ביקרו במרפאות העיניים 2,532 איש. ד"ר בן-טובים הביא 68 זוגות משקפי שמש שחולקו למי שהיו רגישים לאור, והותאמו משקפי ראייה ל-200 איש.

רפואת שיניים: מיד עם תחילת העבודה הרפואית, התברר עד כמה נושא מחלות השיניים מחייב מענה מיידי. הסתדרות רופאי השיניים שלחה בסתיו 1946 ציוד למרפאת שיניים. המחשבה הייתה שטיפול דחוף משמעו טיפול ושיקום הפה (תותבות וכו'). מהארץ נשלחה מעבדה שצוידה היטב. כן נשלח טכנאי מומחה לארגון עבודת המרפאה מתוך מחשבה שהרופאים ימצאו בקרב המעפילים. ד"ר רוזנצוויג, רופא השיניים, הגיע בתחילת שנת 1947 למחנות, ואיתו עבדו חמישה טכנאים ורופא שיניים קפריסאי שבא פעמיים בשבוע להתאמת תותבות למעפילים, במימון הצבא הבריטי. המכשור היה דל ומיושן. מיעוט התרופות הקשה על העבודה וסטריליזציה למכשירים נעשתה בהרתחה. במשך שהותו במחנות טיפל הרופא בכ-10,500 חולים. עיקר המטופלים היו קשישים, חולים ונשים הרות שזכו לטיפול שיניים מסודר. לקראת סוף תקופת המחנות הלכה ההערכות והשתפרה וסיפקה מענה סביר לצרכים.

בדיקות המוניות: הדסה וקופת חולים בארץ ראו לנכון לבצע לעולים בדיקות המוניות לקראת העלייה ארצה. בין המוסדות סוכם שהקופה תבצע בדיקות, שתן, דם ושיקוף ריאות, ולא תפעל בשטח הריפוי, ולא תהיה אחראית לכך. וכן שתוצאות הבדיקות ישמשו בכניסה

לקופת-חולים ולסוכנות כקו מגביל לעלייה. ההערכה הייתה שנדרשים רופאים ועוזרים בהיקף של 8-10 איש, וכי הפעולה תמשך חודשים רבים.

בית-החולים הצבאי: בית החולים הצבאי (BMH) נוהל על ידי הצבא הבריטי. הצוות היהודי היה מצומצם ביותר. בית-החולים היה מורכב מ-8-10 צריפים למחלקות יולדות, נשים, כירורגית נשים, כירורגית גברים ופנימית, חדר לידה ותינוקות וחדר ניתוח. בכל מחלקה היו

20-30 מיטות. שלטונות הצבא הקצו לאנשי המחנות אגף נפרד – האגף היהודי, שהיה בנוי ממספר צריפים וממגורי הצוות הרפואי ועוזריו. ההחלטה לנהל את האגף היהודי (B) בבית-החולים הצדיקה את עצמה בינואר, עם בוא ספינות "הפאנים". בבית-החולים אושפזו באותו חודש 567 איש, מהם 114 במחלקה הכירורגית לגברים ו-112 במחלקת יולדות. כן אושפזו 22 איש במחלקת בידוד. הצוות הרפואי הצליח להעניק גם למעפילים החדשים את התחושה שיש מנגנון מסודר במחנות קפריסין. הסוכנות והועד למען גולי קפריסין, דאגו

לביקורים שלוש פעמים בשבוע ולפעילות תרבותית וחינוכית. כן נשלחו ספרים ועיתונים, ממתקים, ומשחקים לחולים

הצוות הרפואי במחנות קפריסין: בקפריסין פעלו צוותים רפואיים מהארץ לתקופות קצובות בין שלושה חודשים לשישה. במרבית הזמן עמד בראש המשלחת רופא מארץ בעל ניסיון צבאי ורופאים נוספים בעלי מומחיות בתחומים כמו ילדים עיניים ושיניים ועוד. תפקיד מרכזי היה לאחיות וכוחות העזר שעסקו בבעיות הבריאות היומיומיות.

תפקידה המרכזי של האחיות: האחיות מילאו תפקיד מכריע במחנות. מעבר לטיפול הרפואי השוטף, הן היו אחראיות על ליווי נשים הרות, טיפול בילדים, הדרכה תזונתית, ותמיכה נפשית. רבות מהן פעלו בתנאים של מחסור קיצוני, תוך אלתור פתרונות יצירתיים. האחיות במחנות לא הייתה רק מטפלת, אלא גם דמות חינוכית, קהילתית ומנהיגותית. עבודתן שיקפה את המעבר מתפיסה טכנית של סיעוד לתפיסה הוליסטית, קהילתית ומקצועית.

אתגרים והתמודדות: מחסור בתרופות, ציוד רפואי בסיסי, תנאי מגורים ירודים, ומגבלות בירוקרטיות מצד השלטון הבריטי הקשו על הצוות הרפואי. נוסף על כך, הצוותים נאלצו להתמודד עם טראומות נפשיות קשות של הפליטים, ובמיוחד של ילדים וניצולי שואה. ההתמודדות כללה לא רק טיפול רפואי, אלא גם יצירת מסגרות תמיכה, חינוך לבריאות, ופעילות קהילתית. האחיות והרופאים פעלו מתוך תחושת שליחות עמוקה, לעיתים תוך סיכון אישי.

סיכום: מחנות קפריסין הוקמו תוך זמן קצר וללא תשתית מתאימה לשהות ממושכת. היו אלה מחנות שבויים שלא התאימו לאוכלוסייה אזרחית רב-גילית, שהביאה אתה בעיות בריאות שנבעו מתנאי נדודים ומעצר. התנאים הסניטריים והצפיפות במחנות, מספר מקלחות מצומצם, בתי שימוש

מאולתרים ומעטים, השימוש המשותף בשירותים, במקלחות ובמים, ומיעוט סבון, משחת שיניים ומגבות – היוו סכנה להתפשטות מחלות מידבקת וחייבו משנה זהירות וחיטוי קפדני.

תזונה לקויה ומחסור במוצרי מזון בסיסיים, חוסר גיוון במזון ותנאים קשים לבישול במטבחים ציבוריים, מרכיבי מזון שלא תמיד היו מוכרים ואהודים על המעפילים ומעל הכול מיעוט מזון טרי, פירות, ירקות ומוצרי חלב, גרמו בסופו של דבר לאנמיה וחוסר ויטמינים.

צוות רפואי מצומצם בהשוואה למספר המעפילים, אמצעים מוגבלים ותלות בצבא הבריטי בכל החלטה רפואית לאשפוז או להעברה לארץ, הביאו לסרבול בירוקרטי והתמשכות הטיפול. קושי באבחון ובהתערבות רפואית בבית-החולים בשל מיעוט ציוד ואמצעים כמו גם צוות מיומן חייבו תלות בשירותים מהארץ, בארגונים ובמשאביהם. גם מצבם הנפשי של העצורים השפיע על בריאותם. במתן שירותי הבריאות במחנות קפריסין היו מעורבים ארבעה גורמים: הממשלה הבריטית בארץ ישראל, הממשלה הבריטית בקפריסין, הצבא הבריטי והיישוב בארץ באמצעות הארגונים השונים, ובראשם הג'וינט, שניהל ומימן את מרבית השירותים. רופאים ואחיות מהארץ שהו במחנות מהקמתם ועד סגירתם. ציוד רפואי נשלח מהארץ. המשלחת הרפואית במחנות לא עסקה רק ברפואה. היא הייתה מעורבת גם

בנושא התזונה, ההיגיינה והסניטציה. תשומת לב מיוחדת הוקדשה להיבט הנפשי, דבר שלא היה מקובל אז בארץ. בנוסף עסקה המשלחת במניעה ובקידום בריאות וחינוך, ככל שהדבר הסתייע בידה בתנאים קשים ובעומס העבודה במחנות.

עבר מיוסר ועתיד בלתי ברור, תנאי מעצר ושליטת חירותם – כל אלה השפיעו ללא כל ספק על המפגש בין יושבי המחנות והצוותים המטפלים חדורי תחושת השליחות והרצון לסייע ככל יכולתם, בנקודת הזמן שבין מלחמת העולם למלחמת העצמאות על אי אחד קרוב וכל כך רחוק מארץ ישראל.

ד"ר דורית וייס

מבוסס על הספר "שליחות בלבן". הוצאת רסלינג 2022.

תינוקות קפריסין

במחנות המעצר בקפריסין שבהם נכלאו מעל 52,000 מעפילים, רובם שורדי שואה, התחולל תהליך של חזרה לחיים והקמת משפחות חדשות. שכן, רובם איבדו את משפחותיהם בשואה. רב הכלואים היו צעירים ובודדים. מה שהביא לגל של חתונות ובהמשך להן לידות של תינוקות רבים. במחנות המעצר בקפריסין נולדו למעלה מ-2,200 תינוקות. בנוסף להם גורשו למחנות גם מאות רבות של תינוקות לאחר שספינות המעפילים שלהם נתפסו. כך שבמחנה עברו סה"כ כ-3,000 תינוקות.

מרבית תינוקות קפריסין נולדו בבית החולים הצבאי הבריטי בניקוסיה, כשהיולדות אושפזו למשך 4-5 ימים במחלקה מיוחדת שהוקצעה לשם כך, בה עבדו גם אנשי צוות מארץ ישראל. הידוע שבהם הוא רופא הנשים ד"ר שלמה יונה טואף ששהה בקפריסין מאז דצמבר 1947 ועד אוקטובר 1948. בתקופה זו ניהל את המחלקה ליולדות ונשים בתנאי סביבה קשים, ויילד 925 ילודים, טיפל ב-425 בעיות גניקולוגיות ובצע מעל 160 ניתוחים מורכבים.

התנאים במחנות שהוקמו בדגם של מחנות שבויים לא התאימו לנשים הרות, לקשישים, לילדים ובוודאי לא לתינוקות. היה מחסור במים, תנאי הסניטציה היו גרועים וגם המזון לא הכיל את המרכיבים הדרושים לנשים

הרות וילודים. רבים מהתינוקות סבלו מבעיות התפתחות מפני שלאימהות לא היה די חלב להנקה, ונזקקו לתוספת הזנה מלאכותית - דייסות מאבקת חלב וסולת. במחנות הוקמו בתי תינוקות כדי לטפל בילודים, כשהתינוקות הוחזקו בעריסות מבד שכוסו בכילות, ושהו בהם במשך שבוע ימים. האחיות שעבדו לצידו של רופא הילדים היו רוחצות את התינוקות בבוקר לפני ביקורו ולאחר טיפלו בתינוקות שנבדקו ונשקלו וכן הדריכו את האימהות כיצד לטפל בתינוקות. מנחם אורן (1985, 151) מספר ש"למרות הקשיים

התמותה הייתה מעטה, כל זאת בזכות המאמצים הפיסיים והנפשיים העצומים של האחיות שבאו מארץ ישראל "ומלבד זה – כדברי הד"ר פלק – היו רק ניסים".

בינואר 1947, עם הקמת מחנה חורף 64, הועברו אליו המשפחות עם התינוקות מהאוהלים שבמחנות הקיץ, שהתנאים בהם היו קשים מאוד. בתחילה היו 50 תינוקות והטיפול בהם היה טוב. אך, מידי חודש נוספו כ 20 תינוקות. מיטה נגעה במיטה, לא היו מים זורמים, השמש קפחה על הגגות, חוסר אוורור, אבק, וצריפי התינוקות היו סמוכים למטבחים שבהם פעלו תנורי נפט שהפיצו פיח שחור.

במאי 1947 שהו במחנות 17,000 עצורים, ביניהם 800 נשים הרות ו78 תינוקות בבית הילדים בקסילוטמבו. קצב הלידות היה של לידה אחת ממוצעת ביום והוחל בבניית בית תינוקות נוסף. באחד במאי הועברו 96 תינוקות לצריף החדש. מחנה 64 כבר היה מחובר בגשר למחנות האחרים, מה שאפשר אליו נגישות.

ביולי 1947 הגיע לקפריסין ד"ר ולטר פלק (שנשאר עד פברואר 1948 וחזר שוב בינואר 1949 עד לסגירת המחנות). לראשונה היה במחנה רופא ילדים מומחה. הוא צבר ניסיון בגידול תינוקות בתנאים הקשים של עמק הירדן ועמק בית שאן. יכולתו ליישם חידושים המתאימים לתנאים הפרימיטיביים ועבודתו המאומצת תרמו להשפעתו הגדולה על עקרונות ניהול בית התינוקות. ד"ר פלק החליט להכניס לבית התינוקות רק תינוקות שנולדו במחנות. וכן תינוקות שנזקקו להזנה מיוחדת. כן שם קץ להתגודדות של הורים ודודים בבית התינוקות וקבע תקנות לפיהן מותר היה רק לאם לשהות בכל עת עם תינוקה והאב היה רשאי לביקור יומי של חצי שעה.

אחוז הפגים (פחות מ- 2,500 גרם) בין הילודים היה 14.5% בעוד בארצות מפותחות אחוז זה הגיע ל 5%-7%. התחלואה בין התינוקות הייתה גבוהה. הייתה גם תמותה של תינוקות, 112 תינוקות נפטרו במחנות המעצר. עצמות התינוקות הועברו ב 1970 יחד עם כל נפטרי קפריסין לבית העלמין שדה יהושוע בחיפה ומידי שנה נערכת אזכרה לזכרם. כשהתרבו מקרי המוות דרש ד"ר פלק מהמחלקה המדינית של הסוכנות שיזדרזו בהעלאת התינוקות עם הוריהם.

הטיפול באמהות ובילודים הפך בסוף שנת 1947 לבעייתי. באוקטובר 1947 היו כבר 250 תינוקות בבית התינוקות ועוד 80 עם הוריהם. 'טיפת חלב' דאגה לתינוקות ששהו עם הוריהם.

ד"ר מאוריציוס קפלן, יועץ לג'וינט המליץ להוסיף לתינוקות חלב מאבקה בשלב מוקדם יותר. ולדאוג לאינקובטור עבור התינוקות הפגים. משלחת רפואית מהארץ הציעה שהטיפול בתינוקות יעבור למשפחות כדי להימנע מריכוז כל התינוקות יחד כדי למנוע הדבקות ביניהם. ד"ר פלק התנגד לגישה זו.. בנובמבר 1947 שוכנו התינוקות בצריף מרכזי ובארבעה צריפים נוספים במחנה 64. בחורף 1947 הגיע מספר התינוקות בבית התינוקות במחנות החורף ל 160 ובמחנה היו עוד 100 תינוקות ששהו עם הוריהם.

בעקבות ביקורה במחנות בתחילת נובמבר 1947 של גולדה מאיר, שהייתה באתם ימים מנהלת המחלקה המדינית בסוכנות היהודית בירושלים, הקדימו הבריטים ושיחררו מאות

תינוקות, שהגיעו לחיפה עם הוריהם לקראת סוף נובמבר 1947 תוך 'הקפצתם' לראש התור לעלייה מהמחנות, ע"ח סרטיפיקטים עתידיים. מדי חודש שוחררו מהמחנות והגיעו לארץ 750 איש - מחצית ממכסת רישיונות העלייה לארץ ישראל שהבריטים הקציבו מדי חודש. השחרור נעשה לפי תור שהתנהל תחת מדיניות 'ראשון בא ראשון יוצא', אך לאור ריבוי תמותת תינוקות ואזהרות רופאים בסתו 1947 שהחורף המתקרב מסכן תינוקות רבים, ולאחר התערבותה של גולדה מאיר אצל השלטונות הבריטיים ונסיעתה לקפריסין כדי להידבר עם המעפילים ולהתגבר על התנגדותם למתן עדיפות לתינוקות רכים בתור לעלייה ניתנה עדיפות לעליית תינוקות והוריהם, וילדים יתומים.

הביטוי 'לשינוי המדיניות היה בואה של 'אוניית התינוקות' הראשונה - האונייה הבריטית 'אושין ויגור' (שפעלה רב הזמן כאוניית גירוש) שבהפלגה מיוחדת הגיעה לנמל חיפה ב-28 בנובמבר 1947 כשעל סיפונה 467 תינוקות עד גיל שנתיים, 42 פעוטות וילדים-אחים/אחיות שלהם ו-912 הורים, סה"כ 1421 נפש.

גולדה מאיר מספרת בספרה 'חיי' (הוצאת 'מעריב', 1975 עמ' 149):

"יום אחד הופיעה משלחת של ארבעה רופאים במשרדי בירושלים. "לא נוכל עוד לשאת באחריות לבריאותם של התינוקות אם יישארו חורף אחד נוסף במחנות" 'הודיעו לי. התחלתי לשאת ולתת עם ממשלת ארץ-ישראל. הצענו מסגרת מסוימת שתאפשר למשפחות העקורים עם ילד בגיל פחות משנה לצאת מקפריסין 'מחוץ לתור' ואחר כך לנכות את מספרם ממספר היוצאים 'לפי התור'. לשם כך צריך היה לשכנע את הממשלה שתנהג בגמישות ובהגיון כאחד וגם לשכנע את העקורים לקבוע שיטה מיוחדת של עדיפויות. עבר זמן לא נעים עד שהגעתי להסדר עם הממשלה, אבל בסוף הצלחתי ואפילו השגתי היתר לילדים יתומים לעזוב בהקדם האפשרי".

בינואר 1948 עם הגיען של שתי אוניות הפאנים שעל סיפונן מעל 15,000 פליטים יהודים הגיע מספר השוהים במחנות ל 32,000 וחלה עלייה חדה במספר התינוקות העצורים, מספרם הגיע ל 524. מה שהצריך פתיחת מרכזים נוספים לתינוקות ובהם מטבחים וצוות אחיות ומטפלות. בעקבות מצב זה - גל שני של 'עליית תינוקות' במספר הפלגות - עליית 1,136 תינוקות וילדים אחים/אחיות שלהם וכ- 2,300 הוריהם - נרשם במהלך חודש פברואר 1948.

במהלך שנת 1948
עם הגידול כעת
במספר הלידות
הורעו תנאי הדיור
והכלכלה כשלך
מוסיף גם החורף
של הקשה

1940-1948. המצב הלך והחריף כך שבסוף דצמבר 1948 הודיעו רופאי הג'וינט לממשלה הבריטית כי הם מסירים מעליהם כל אחריות לגורלם של 772 התינוקות החיים במחנות בתנאים קשים. רק בינואר 1949 עם חתימת הסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב ברודוס החליטה בריטניה לשחרר את כל עצורי קפריסין.

מקורות

מנחם אורן, *מנגד תראה את הארץ: חינוך נוער בקפריסין*. בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד, 1985.

יהודה בן-צור וצבי בן-צור, עליית התינוקות מקפריסין. מתוך אתר ההעפלה והרכש.

חנה ויס, עורכת, *מסע הגבורה לארץ הנכספת 1946-1949*: סיפורי מעפילים שגורשו לקפריסין ועדויות ממחנות המעצר. ארגון מעפילי קפריסין, 2020.

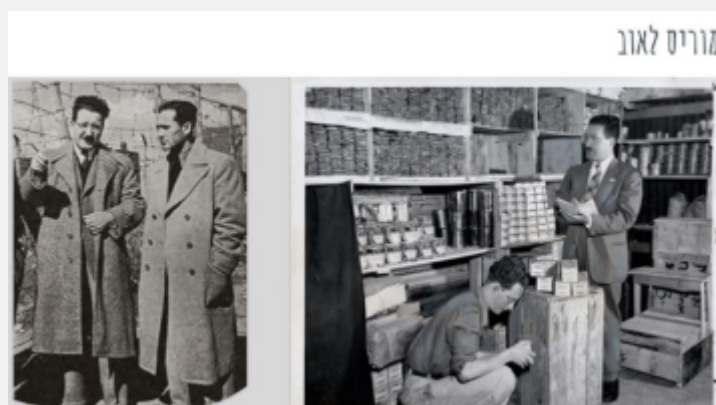
דורית וייס, *שליחות בלבן: שירותי הבריאות במחנות המעצר הבריטיים*. תל אביב, רסלינג, 2022.

דוד שערי, *גירוש קפריסין 1946-1949*: ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים. המכון לחקר הציונות, אוניברסיטת תל אביב; הספרייה הציונית על יד ההסתדרות הציונית העולמית, 1981.

ארגון הג'וינט

המעפילים הראשונים שהגיעו לקפריסין התקבלו בהפתעה גמורה, הן מצד הישוב והן מצד השלטונות בקפריסין, ולכן עם הגעתם המעפילים שוכנו במבנים זמניים שלא ענו על צרכיהם. כמה שבועות לאחר הגעתם, פנה צ'ארלס פסמן, נציג הג'וינט בארץ ישראל לשלטונות הבריטיים בבקשה לבחון את מצב המגורשים. הבריטים לא ששו לתת לאף אחד, במיוחד לא לנציגי היישוב להיכנס למחנות, אבל בהכירם את הג'וינט ואת פעילותו, הם אפשרו להם להיכנס למחנות כדי לראות את המצב. כשפסמן ביקש לסייע בצרכי העצורים, הבריטים אפשרו לג'וינט לעבוד במחנות. בחודש הראשון המשרד הישראלי של הג'וינט ניהל את העבודה גם בקפריסין, כאשר רוז ויטאלס, שעבדה כעובדת סוציאלית במחנות קפריסין ניסתה למלא את תפקידה כדירקטורית, אך לאט לאט הבינו שצריך מנהל קבוע.

האיש הנכון היה מוריס לאוב, שהתחיל את סיפורו עם פליטים כחלק ממשלחת אונר"א ביוון ולאחר מכן ניהל את עבודת הג'וינט באיטליה, שם פגש את העקורים היהודים שמחכים לעזוב את אירופה. לאוב, חתם על חוזה לשלושה חודשים, אבל הבין תוך זמן קצר שהוא שם כדי להישאר. ראשית היה עליו לרכוש את אמונם של העצורים, כמו גם את זה של הרשויות. משימתו הראשונה של לאוב הייתה להתמקצע ולהרחיב את פעילות

הג'וינט. זמן קצר לאחר הגעתו פתחו הבריטים את מחנות החורף, מה שהגביר את עבודתו. לאוב שכר את יהושע לייבנר כסגנו הבכיר. לייבנר, יחד עם משפחתו, עבר לקפריסין מקיבוץ עין השופט בישראל.

הבריטים התייחסו לעצורים כחיילים שבויים, לכן גם מנות המזון שלהם הייתה בהתאם. עלויות האחזקה של העצורים היו גבוהות מאוד, ובתקופה זו היו לבריטניה חובות גדולים שהובילו לכניסתה למיתון ולאזרחים בריטים נאלצו לחיות בקיצוב. לכן, היה צורך בשיפור תזונתם של כל העצורים. הג'וינט קיבל אישור מהשלטונות לייבא קמח לאי, וכל המעפילים קיבלו תוספת לחם - מה שעזר לעצור את הרעב. בנוסף, ילדים עד גיל 17, החולים, הפצועות והנשים ההרות קיבלו תוספת יומית שכללה אבקת ביצים, אבקת חלב, פירות טריים, ירקות ועוד

שירות הרפואה הצבאי הבריטי היה אמור לתת מענה לעצורים, אך מלכתחילה לא היה מסוגל לענות צרכי שוקדי השואה, המעפילים שנכלאו במחנות המעצר בקפריסין. לדוגמה, הרופאים המעטים שעבדו בקפריסין היו רופאים צבאיים ולא היתה להם את

היכולת לטפל בתחומים רפואיים נרחבים כמו גינקולוגיה ורפואת ילדים. כמו כן, הצידוד שניתן למרפאות היה דל, ולא תוכנן כדי לענות על צרכי האוכלוסייה האזרחית. אפילו תרופות בסיסיות למחלות עור שהיו נפוצות מאוד בקרב העולים לא היו. הרופאים הצבאיים היו רופאים כלליים, והיו מקרים שבהם נשים חוו פגיעה ממשית מרופאים שלא ידעו מה הם עושים. לכן, ג'וינט בשיתוף הדסה שלח לקפריסין משלחת שכללה אחיות, רופאים, רופאי שיניים וציוד רפואי רב, מתוגבר על ידי רוקחים שיכלו לרקוח את התרופות הנדרשות. גם אחיות במימון הג'וינט הוצבו בבית החולים בניקוסיה כדי לסייע בטיפול בחולים המאושפזים שם בגלל המספר הרב של חולים שנשלחו לבית החולים שלא היה רגיל לכך. נשים רבות כשהן בשלבי הריון שונים נזקקו לטיפול רפואי וסיוע, בעוד רובן היו כמעט ללא משפחה שיכולה לעזור להן, ובמקרים רבים כל מה שהיה להן זה בן זוג או חברים שנאספו במהלך המסע. תינוקות שנולדו בקפריסין נזקקו לא רק למקום לידה מסודר, אלא גם

לטיפול שנדרש לתינוקות בהמשך הדרך - שקילה, בדיקות, תרופות וכמובן הדרכה לאמהות הצעירות.

ואולם הג'וינט לא נתן רק מענה לצרכים הפיזיים של העצורים. כך למשל, סייע האירגון לזוגות רבים שרצו להתחתן, הן ברכש טבעות, הן בארגון הטקס והבאת רב לקדש הזוגות, והן בעזרה במציאת דיור לזוגות נשואים.

אחד הדברים הראשונים שלאוב שם לב אליהם היה קבוצה ענקית של ילדים צעירים, רבים מהם יתומים לפחות מהורה אחד. אותם ילדים שעברו כל כך הרבה בחייהם הקצרים, לא

זכו לחינוך פורמלי, ובמקרים מסוימים לא ידעו קרוא וכתוב. אותם ילדים היו צריכים להשלים את החסר וגם ללמוד עברית כדי להיות מוכנים לחייהם בישראל. ראשית הובאו מורים וספרים, אבל גם נדרש הג'וינט כדי לארגן כיתות לימוד שולחנות, כיסאות, ארונות וגם לוחות, שהיו, לפי עדותו של לאוב, אחד הפריטים הקשים ביותר ליבוא אל האי.

אבל לא רק חינוך, ולא רק לנוער. רוב העצורים בילו את ימיהם ללא פעילות, והיו צריכים למלא את זמנם, כמו גם להתכונן לחיים שאחרי. מסיבה זו הביא ג'וינט לקפריסין סדנאות מלאכה, לימוד נגרות, עיבוד פח, אריגה ועוד. היוזמה הזו תפסה שתי ציפורים במכה אחת – העצורים מצאו דרך למלא את זמנם, וכשהגיעו לארץ כבר היה להם מקצוע, והרבה פעמים נתנו להם לקחת איתם את הכלים ולהתחיל סדנאות משלהם. כך יכלו לפרנס את עצמם.

הג'וינט פתח גם סדנאות אומנים ואומנויות ובכל עודד את היכולות האומנותיות של בעלי הנטייה האומנותית במחנות, ובמקביל גם נתן מענה לצורך בהופעות, על ידי הבאת אמנים מבחוץ. העצורים היו צמאים לתרבות, אמנים רבים הובאו על ידי הג'וינט לקפריסין, אחד המפורסמים שבהם היה החזן סידור בלארסקי ואחריו שחקנים וזמרים ישראלים מתיאטרון המטאטא. אבל הזכורה ביותר הייתה ההופעה שהתקיימה בפסח 1948, של נערה צעירה ממוצא תימני בשם שושנה דמארי. דמארי, בשנות ה-20 המוקדמות לחייה כבר הייתה כוכבת ביישוב, שיריה כמו כלניות ושולמית, הושמעו בפי כולם. זה לא היה רק קולה המרעיד וגם לא יכולות הביצוע, ואפילו לא העובדה שלמדה לשיר ביידיש, אלא מספר ההופעות שהיא נתנה – על במות מאולתרות, על הקרקע ואפילו מול שלושה אנשים בצריפי החולים. היא הצליחה לתווך ליושבי המחנות את ארץ ישראל.

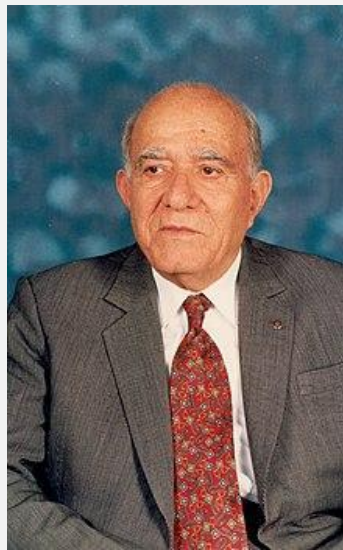
העבודה בקפריסין נמשכה שלוש שנים, כל עוד הוחזקו עצורים באי, זמן רב לאחר שמדינת ישראל כבר קמה, והמנדט הבריטי כבר לא היה תקף. הג'וינט, בשיתוף עם הוועד למען גולי קפריסין, שהוקם על ידי הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי לכנסת ישראל עשו כל שביכולתם לסייע לעצורים, שכבר עמדו על חופי הארץ ולא הורשו להיכנס אליה.

פרק 'ארגון הג'וינט' נכתב על ידי ד"ר ענת קוטנר.

הקפריסאים שתמכו

קפריסאים רבים התנגדו למהלך הבריטי של כליאת ניצולי שואה שנתפסו בלב ים וכליאתם במחנות המעצר באי. הסיבות לכך שונות: קפריסאים רבים, ששאפו לעצמאות ושחרור מהשלטון הבריטי, הבינו כי להם ולציונות אויב משותף – בריטניה הקולוניאלית. סיבות נוספות היו: ההבנה כי כמות אדירה של אנשים שתגיע לפתע לאי קטן ודל אוכלוסין כקפריסין תיצור בעיות כלכליות. היו שטענו שקפריסין עשויה לשלם את מחיר הסכסוך היהודי-ערבי-בריטי. אחרים התנגדו להקמת המחנות מסיבות אנושיות פשוטות, כמו אלה שביטא באופן הברור ביותר פאפאוואסיליו: אין לכלוא שוב במחנות את פליטי המחנות הנאציים.

פאפא -פרודרמוס פאפאוסיליו הציוני שלנו בקפריסין

"פאפא"- כפי שכונה בפי כל נולד ב-15 במאי 1919, וגדל בכפר לימניה, צפונית-מערבית לפמגוסטה. כבר בשנות בית הספר החלה מעורבותו בפעילות ציבורית וחברתית, שבה המשיך לאורך כל השנים. עם תום לימודיו התיכוניים ב־1937, היה אחד ממייסדיה של תנועת האיגודים המקצועיים בקפריסין. בהיותו בן 24 נבחר פאפא כחבר במועצת העיר פמגוסטה.

ב 1943 התנדב פאפא לצבא הבריטי על מנת לסייע במאמץ המלחמתי, והוצב לשרת במצרים. סמוך לבסיס בו הוצב היו מחנות צבא שבהם שירתו יהודים מארץ ישראל. כאן החל הקשר של פאפא עם היהודים ועם ישראל. הוא היה אומר: "במדים כולם שווים".

באוגוסט 1946 הוא יצר קשר עם ארגון הג'וינט דרך צ'ארלס פסמן מנהל הג'וינט בישראל, וממנו נודע לו שהאנגלים מתכוונים להביא לקפריסין יהודים, פליטי שואה שניסו להעפיל לארץ ישראל בדרך בלתי לגאלית ולכלוא אותם במחנות על האי. פאפא הזדעזע מהמחשבה שבמולדתו יכלאו יהודים ניצולי שואה שאיבדו חלק ממשפחותיהם מאחורי גדרות תיל ומגדלי שמירה ופתח מיד בניהול מאבק עיקש אמיץ ויצירתי תוך פעילות מחתרתית כנגד הבריטים ואירגן מחאות נגדם תוך סיכון חייו ומשפחתו. מאז אוגוסט 1946 ועד פברואר 1949 הושמו 52,000 מעפילים ב 12 מחנות מעצר שהוקמו בשלושה אתרים באי קפריסין-בקרואלוס קסילוטימבו ודיקליה.

פאפא נרתם והתערב מיידית לעזרת העצורים בכל דרך אפשרית כולל סיוע לבריחה מהמחנות וכן הפעלת תחנת מוניות בפמגוסטה שנהגיהם המתינו לנמלטים מהמחנות והביאו אותם למקום מבטחים עד רדת הערב והגעת ספינות להבריחים ללב ים בדרכם לארץ ישראל. פאפא פעל גם בסיוע ל"מוסד" ועשה דברים שהשתיקה יפה להם לדבריו.

בהיותו בעלים של חברת ספנות סייע פאפא בתחזוקת שתי האוניות הגדולות ביותר של ההעפלה ה-"פאנים" (לימים "עצמאות" ו"קיבוץ גלויות"), לאחר הגעתן לנמל פמגוסטה. בינואר 1948 קיבל על עצמו פאפא להיות סוכן האוניות הראשון מטעם חברת "צים" שנוסדה רק שנה מוקדם יותר - ולדאוג לטיפול בהן - הן עגנו בנמל בוגאז והייתה חשיבות לשמור עליהן במצב תקין לשימוש עתידי. יחסיו החמים והאמיצים עם היהודים הביא לכך שלימים פאפא קרא לסוכנות שלו: "שהם קפריסין" והיא קרויה כך עד עצם היום הזה.

פאפא זכה בידידותם של שועי עולם כולל הארכיבישוף מקריוס, נשיא קפריסין הראשון עם קבלת עצמאות קפריסין וראש הממשלה דוד בן גוריון. הראשון שלח את פאפא אל בן גוריון כדי ללמוד "איך מקימים מדינה". בן גוריון טען שהוא לא זוכר מה הדברים הטובים שעשה לעומת זאת הוא זוכר היטב את כל המישגים.

בפעילות ממושכת של אפרים גילן, הרבנות בישראל, משרד הביטחון, שגריר ישראל בקפריסין דאז טוביה ארזי ועזרתו הרבה של פאפא – הועברו ב1970 באוניות "צים" ארונות נפטרי מחנות קפריסין שנקברו באופן זמני בבית העלמין במרגו שבקפריסין לקבורה בישראל.

לפני ההפלגה האחרונה אירע אירוע חריג שיכול לשפוך אור על נאמנותו והכבוד שפאפא הציוני חש לעם ומדינת ישראל. אחרי העמסת הארונות והרצון לקיים תפילת אשכבה התברר כי אין מניין, כשראה פאפא את מבוכת הישראלים שאל "מה העניין?" – הוסבר לו שכדי לקיים את התפילה יש צורך בעשרה אנשים ואנו רק תשעה. הוא ענה כי ברצונו להצטרף, כשהוסבר לו שהחזן אינו נכלל הבין פאפא את העניין, צילצל מיד למשרדו וגייס לכך את אחד מעובדיו שהיה יהודי, התפילה נאמרה ולאחר מכן יצאה האוניה לדרכה.

בשנת 1998 ערכה שגרירות קפריסין בישראל אירוע מכובד לכבודם של כ- 500 ילידי המחנות בקפריסין - פאפא היה אורח הכבוד באירוע וקיבל בו תעודת הוקרה על פועלו למען ילידי המחנות והוריהם שהוגשה לו ע"י אחת מילידות המחנות בקפריסין.

באופן טבעי פאפא היה ממייסדי "העמותה לקידום יחסי ישראל קפריסין" ועמד בראשה שנים רבות.

לפאפא ולרעיתו לילה נולדו שני ילדים הבן כריסטאקיס – ממשיך דרכו של אביו בנושא הספנות והבת לינה- שמרבה לעסוק בנושא מורשתו של אביה והפצת סיפור המחנות בקפריסין בקרב בני עמה, השניים מקיימים קשרים אדוקים וחמים עם מדינת ישראל ואזרחיה וממשיכים את מורשת אביהם.

בשנות פעילותו ובחייו צבר פאפא עיטורים ותעודות הוקרה לרוב: עיטור לוחמי המדינה, אות יקיר הכרמל קונסול כבוד של ישראל בקפריסין ועוד, לאחר מותו של פאפא מונה חתנו אדמוס ורנוואס בעלה של לינה ע"י מדינת ישראל כקונסול כבוד של ישראל בקפריסין.

פאפא נפטר בשנת 2006 בגיל 87. שנה לאחר מותו ערכה מדינת ישראל אזכרה ממלכתית במחנה המעפילים בעתלית לזכרו. בחיפה הוקמה ב 2018 לזכרו "ככר פאפא" במקום המשקיף על הרי הכרמל מצד אחד ומצידו השני על הים התיכון לכיוון קפריסין. הכיכר הוקמה על ידי עיריית חיפה, חברת צים ועמותת הידידות ישראל-קפריסין בעידוד ידידו של פאפא יורם זבה. בטקס נכחו מאות מעפילים ובני משפחותיהם מארגון מעפילי קפריסין.

אודות "פאפא" כתבה: זהבית בלומנפלד

